№ 38. Հոկտեմբերի 4. — 1873 — Հոկտեմբերի 4. № 38.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի գրեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ".

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվել խմբագրատան մէջ (Սրբու-նու. տուն) և պ. Տատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ՝

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվումեն հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսիարէն, գերմաներէն և թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անտառների հարցը Ռուսաստանում։—Ներքին տեսութիւն։ Հայ-օրիորդաց ուսումնարանների մասին։ Նամակ Շամախուց։ Նամակ Ագուլիսից։ Նամակ Գանձակից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Աւստրիա։ Իտալիա։ Ամէրիկա։ Ֆրանսիա։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Մեր Ապագան։

ԱՆՏԱՌՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

Յիշեցնելով ընթերցողին „Մշակ" լրագրի անցեալ տարվայ № 19-դի մէջ տպված յօդվածը անտառների մասին, նմանապէս և այս տարվայ № 34-դի մէջ տպագրած թէ առաջնորդող, թէ բանասիրական յօդվածները նոյն նիւթի մասին, դարձնում ենք ընթերցողի ուշադրութիւնը այս անգամ պ. Մուլթաֆեանի գրվածքի վերա։ Ներկայ յօդվածով մենք կամենում ենք դարձեալ մի քանի իրողութիւններ առաջարկել հայ-ընթերցողներին, մեր յայտնած գաղափարները անտառների մասին հաստատելու համար։ Որպէս օրինակ մենք կը փերցնենք այն երկիրը, որի վիճակների հետ մենք մօտիկ կապված ենք, և որ նոյնպէս մեծ պակասութիւն է զգում անտառների մէջ՝ այդ երկիրը Ռուսաստանն է։

Վերջին ժամանակներում Ռուսաց գրականութիւնը բաւական հարուստ նիւթ է առաջարկում անտառների խնդրի մասին, որք յայտնեցվել են, կարելի է ասել, այն երկիւղից որ քանի գնում է, անտառների քանակութիւնը նուազվում է, այնպէս որ ոչ թէ միայն վառելու և շինելու փայտի մէջ աւելի ու աւելի պակասութիւն է զգացվում, ոչ թէ միայն հաստատվում է այն իրողութիւնը, որ կլիման աւելի չոր և անհաւասար է դառնում*), բայց և քանի մի գետերի մէջ ջրի քանակութիւնն է, պակասում է՝ օրինակ աճագին Վոլգայի ջրերը պակասել են ակներև կերպով, այդ գետի թէ սկզբնաւորութեան, թէ գետի ամբողջ տարածութեան վրա գտնված անտառների նուազվելու պատճառով։

*) Տես. „Листокъ Сельскаго Хозяйства" № 16 1873.

Ահա թուանշանները որ բերում է պ. Ս. Ե. Անենկովը իր յօդվածի մէջ, Ռուսաստանում անտառների պակասելու վերաբերութեամբ։

Եւրոպական Ռուսաստանում, բացի Կովկասից, Լեհաստանից և Ֆինլանդիայից, 1770 թուից մինչև 1843 թիւը հաւաքված տեղեկութիւններին նայելով, կար 179,701,031 դեսիատին տարածութիւնը որ ծածկած էր անտառով։ Ուրիշ կողմից քսաններորդ թուականներում պ. Տէնգօբօրսկուց հաւաքված տեղեկութիւններից երևում է որ ընդամենը մնացել են 160,540,000 դեսիատին անտառով ծածկած։ Ուրեմն 80 տարվայ ընթացքում ոչնչացրած է եղել 19,161,031 դեսիատինի տարածութեան անտառները։ *)

Ուրիշ կողմից վերջին քսան տարվայ ընթացքում Ռուսաստանի մէջ արագ քայլելով զարգանում են՝ արվեստագործութիւնը, հիմնվում են գործարանները, բազմանում է ազգաբնակութիւնը, շինվում են ահագին տարածութեամբ երկաթուղիները,—և անտառները այդ պիտոյքների համար անդադար կտրվում են, իսկ նորերը չեն անկվում։ Գ. Գոլովաչովը իր մի գրվածքի մէջ հաշվել է որ Ռուսաստանի 26 գաւառներում 30 միլիօն բնակիչներով, որտեղ որ ամենից շատ շինվել են երկաթուղիները (որոց տարածութիւնը 13 հազար վէրստի է հասնում) իւրաքանչիւր տարին ոչնչանում է անտառը թէ առօրեայ պիտոյքների, թէ ֆաբրիկաների, գործարանների, նաւագնացութեան և մանաւանդ երկաթուղիների համար, մինչև 12,893 քառակուսի վէրստ, այնպէս որ հեղինակի կարծիքով այդ 26 գաւառներում դեռ գտնվող 357,700 քառակ. վէրստի տարածութեամբ անտառները, հետևելով ճիշդ հաշվին, ոչնչանալու են 28 տարվայ մէջ *)։ Ուրիշ կողմից երևում է կոմս Րոստովցովի բրօշիւրից, որ միջին Ռուսաստանի 32 գաւառներում մնացին անտառները միայն 45 միլիօն դեսիատինի տարածութեամբ, որք, հաշվելով թէ իւրաքանչիւր տարի 2 միլիօն դեսիատին է ոչնչանում այժմեան պիտոյքներին յարմար կտրելուն նայելով, պիտի բոլորովին ոչնչանան արդէն $22^1/_2$ տարվայ ընթացքի մէջ **)

*) Տես. „Живописное обозрѣніе странъ свѣта" շաբաթագիրը, № 12. 1873.

Այժմ արդէն, չը նայելով որ անդադար կտրում են անտառները, փայտի գինը անհաւատալի կերպով օրէցօր բարձրանում է։ Պ. Անենկովից անտառաբանական ընկերութեան մէջ կարդացած յօդվածում գտնում ենք այն իրողութիւնը, որ Ռուսաստանի քանի մի քաղաքներում 1871 թուից, ուրեմն երկու տարվայ ընթացքում, փայտի մի սաժէնի գինը 50 կոպէկից բարձրացաւ մինչև 2 ռուբլ....

Ռուական են, մեր կարծիքով այդ մի քանի բերած իրողութիւնները, որ համոզվենք, թէ որքան զարհուրելի է որ և է երկրի համար այդ ամենահարկաւոր բնական հարստութիւններից մինի անդադար ոչնչանալը։

Վերջին տարիների ռուս գրականութիւնը միաձայն կրկնելով այն ճշմարտութիւնը թէ անտառից զուրկ երկիրները ոչ թէ միայն առողջութեան համար վնասակար են, բայց և ազդեցութիւն ունին բնակիչների բարք ու վարքի վրա, ուշադրութիւն են դարձնում երկու մանաւոր և Ռուսաստանին յատկանիշ երևոյթների վրա՝ մինը որ պահպանելով անտառները միայն կարելի է առաջն առնել Ռուսաստանի մէջ սովորական հիւսիսային քամիների ոչնչացնող ոյժին, և երկրորդը այն է որ անտառների կտրելն էլ կանոնաւոր և օրինաւոր չէ լինում։ Շատ անգամ անտառով հարուստ երկիրների մէջ ստորին դասի ժողովուրդը իր համար աշխատանք չէ գտնում, և ստիպված է խմբովին տեղափոխվել, թէև ժամանակով, քանի մի բազմամարդ գաւառները, որտեղ աւելի է զարգացած արվեստագործութիւնը, և որտեղ մանաւոր անտառատէրերը, կամ կապալառուները իրանց անձնական շահերի համար ամբողջութեամբ և միանգամով կտրում են ահագին տարածութեան անտառները։ Այդ դիպվածներում, երբ այդ տեսակ անկանոն, ժամանակաւոր կերպով կտրում են մի անգամով ամբողջ անտառները, վարձկան և աղքատ ժողովուրդը ուրիշ գաւառներից բազմութեամբ հաւաքվում է այս ինչ գաւառը, բնակվում է ժամանակաւոր բնակարանների մէջ, աշխատում է (չը ստանալով էլ մեծ վարձ) կրում է զանազան նեղութիւններ, ցուրտ, զանազան պակասութիւններ, հիւանդութիւն.....

Այդ բոլոր և սրանց նման իրողութիւնները աչքի առաջն ունելով, տեսնելով այն վտանգը որ սպառնում է անտառների նուազելը հայրենիքի ապագայ սերունդների գոյութեանը, մեզ յայտնի բոլոր ռուս գրողները, թէ առհասարակ այն անձինքը, որք հետաքրքրվում են այդ նշանաւոր հարցով, հասել են այն համոզմունքին...

*) Տես. „Объ устройствѣ земскихъ дорогъ и отношеніе ихъ къ желѣзнымъ путямъ".

**) Տես. „Вопросъ о каменномъ углѣ" բրօշիւրը։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ԱՊԱԳԱՆ

Ձեր պատուական լրագրի էջերուն մէջ անտառներու վերա գրուածներն ամենայն հետաքրքրութեամբ կարդալով, կպատկերացնէի ինձ մեր երկրի այն տխուր ապագան, որ անշուշտ մեր անհոգութեան բնական հետևանքը լինելու է։ Ցանկալի էր, որ մենք օգուտ քաղէինք այն անհամար փորձերէն, որոնք պատմութիւնը և գիտութիւնը չօչափելի կերպով մեզ կառաջարկեն։ Այն բանը, ինչ որ մեր նախնիքը կենթադրէին և նոցա որդիքը իբրև կարծիք կխօսէին, այդ այսօր գիտութեան մէջ փաստ մը դարձած է։ Անտառներու ծառերը մեր սենեակները տաքցնելէ, մեր շինութիւններուն ծառայելէ և կամ նոցա տէրերուն գրպանը լեցունելէ իբաց, բնութեան մէջ աւելի նշանաւոր դեր մը ևս կխաղան։

Մենք գիտենք այսօր որ ա. Անտառը օդի մէջ եղած ածխաթթուն ներշնչելով. փոխարէնը թթուածին կարտաշնչէն։ բ. Անտառի ներկայութիւնը գիշերուան և ձմեռուան միջին ջերմութիւնը կբարձրացունէ, իսկ ցերեկի և ամառուան տաքութիւնը, մանաւանդ գարնան և ամբողջ տարուանը կպակսեցունէ։ Այլ խօսքով անտառային կլիման աւելի բարեխառն և մի և նոյն ժամանակ միակերպ է, քան այն տեղերու կլիման, ուր անտառներ չկան։ գ. Բոյսերու աճել սկսելու միջոցները, անտառը կանելացնէ օդի խոնաւութիւնը և այդ հաւասարապէս կբաժնէ տարուան ամեն եղանակներու վերա։ դ. Անտառոտ տեղը անձրևի ջուրը ամբողջապէս կծծէ և կպակսեցնէ նորա գոլորշի դառնալը և այսպէս կը նպաստէ, որ աղբիւրներ կազմուին և աւելնայ գետի բարձրութիւնը։ Փորձը ցոյց կտայ, որ անձրևի ժամանակ ծառին չորս կողմի հողը 6 մինչ 8 անգամ աւելի ջուր կտանայ, քան մի և նոյն ժամանակ նոյն մեծութեամբ ծառէ զուրկ տեղը։ Երբ անձրևի կաթիլները ծառին կհասնին նորա բարակ ճիւղերէն վար կվազեն և այսպէս ամեն մէկ ճիւղէն վազածը բունին մէջ հաւաքուելով կհասնին մինչ արմատը։ ե. Անտառներու այս յատկութիւնը բաց այսմանէ արգելք կդառնայ, որ մեծ ջրեր հաւաքուեն և ճահիճներ կազմուին. հետևաբար կաղատէ լեռնոտ տեղերը փոթորիկի պատճառած վնասէն իսկ տափարակ տեղերը հեղեղներէն։ զ. Խիտ անտառները արգելք կդառնան ձեան հիւսերուն և կկոտրեն մեծ քամիներու զօրութիւնը։

Այս բասծներուս վերա քանի մ՚ օրինակներ կաւելացնեմ *)։ Երբ 1822-ին Պալմայի մէջ եղած բոլոր ձիթենիները որոնք այնտեղ անտառներ կը կազմէին, սառելուն պատճառաւ կտրել հարկաւոր էր, այնտեղի բոլոր ջրհորները մեծ մասամբ ցամքան, իսկ մնացածներու ջուրը անչափ նուազեցաւ։ Օռլէան քաղաքը հարկադրուած էր 300,000 ֆռանկ ծախսել, որ Լուաւէ (Loiret) կոչուած գետի աղբիւրները քաղաք բերէ վասն զի այս քաղաքին չորս կողմը գտնուած անտառները կտրելով, նորա բոլոր ջրհորները ցամքան. անհետացաւ նոյնպէս վտակին մէկը որն 1428-ին քաղաքը կջրէր և այնքան մեծ էր, որ նորա զօրութիւնով վերջը մինչև անգամ ջաղացքներ կդառնային։ Մավրիտանացւոց ժամանակը Իսպանիան բարեբեր, ջրալից և անտառներով հարուստ երկիրմն էր որովհետև այս ազգը իւրեանց հայրենիքէն, Արաբիայէն գալով բերած էին իրենց հետ այն սուրբ ուխտը, որով չէին թոյլատրեր ծառեր կտրելու որ կարօղանային իրենց պանդխտութեան մէջ նոցա շուքերուն տակ պատսպարուել։ Երբ այս աշխատասէր ազգը այդ երկրէն հեռացաւ, ջրանցքները չորացան և անտառները անհետացան այժմ և Իսպանիա իրեն վառարանները ուրիշ հիւթերով կտաքցնէ։ Միջագետք, որ ժամանակին աշխարհիս պարտէզը կը կոչուէր, այսօր անապատ մը դարձած է, որովհետև Հայաստանի լեռներու հարուստ անտառները ոչնչացուելուն հետևանքը եղաւ այն, որ երբեմն ջրալից Եփրատը, որ Բաբիլոնի հովիտները կջրէր, կիսով չափ նուազեցաւ։ Հին Պարսկաստանի չքեղ և հարուստ Պերսեպոլիս և Սուսա քաղաքները այժմ աւերակներ են դարձած, որուն պատճառը նոյնպէս անտառներու անհետանալուն մէջ փնտռելու է։ Նոյն պատճառաւ է, որ Գաղղիայի Ռօն գետի մերձակայ տեղերը առա 60 տարի է ի վեր միշտ հեղեղներ կպատահին։ Գահիրէ, Եգիպտոսի նշանաւոր քաղաքի մէջ, այս դարուս սկիզբները ամեն երեք կամ չորս տարին անգամ մը միայն կանձրևէր, բայց երբ սկսեցին խոլերայ պատճառող ճահիճները չորացնել և նոյն տեղը 20 մինչև 30 միլլիօն մանր ծառեր տնկել, այնուհետև սկըսեց աւելի մեծ և աւելի շուտ անձրև գալ։ Հումբոլդ, երևելի բնագէտ և ճանապարհորդը, 1800-ին Ամերիկայ եղած ատենը, նկատած է, որ Վենեցուէլայի մէջ Արակվայի կոչուած գետէն ոչ հեռու լիճ մը անտառներու անչափ կոտրվելուն պատճառաւ յայտնապէս պակսել սկսած էր։ Քսան և երկու տարի յետոյ ուրիշ ուսումնականին մէկը հաստատեց որ մի և նոյն լիճը անտառներ տընկելուն պատճառաւ բարձրանալ սկսած էր։

*)Ueber die Bedeutung des Waldes von Ed. Ney. Dürkheim. 1871.

Մենք չպէտքէ հետևենք գաղղիական այն առածին որ կսէ „Aprés nous le déluge" (մեզմէնից յետոյ թող ջրհեղեղ ալ գայ) կամ վանդալներու սիստեմային, որոնք իրենց ճանապարհին բոլոր պատահածները աւերակ կդարձնէին։ Միթէ մեր ապագայ սերունդը մեզ ևս վանդալ անուանելու իրաւունքը չի ունենար, երբ մենք մեր երկիրներուն այն ապագան պատրաստենք, որին գա՛ն եղան Միջագետք և այլք։ Գուցէ պատմութիւնը ներողամիտ աչքով նայէ այդ երկիրներու բնակչաց հեռաւոր ապօրէնի ընթացքին վերայ, բայց մեզ հետ այնպէս չի վարվիր, վասն զի մենք կարող ենք և պարտական օգտուել այն հետազօտութեան արդիւնքներովը որուն հասած են արևմտեան լուսաւոր ազգերը։

Վ. Մուլթաֆեան

քին, թէ անհրաժեշտ է, որ պետութիւնը յանձն առնէ հսկել Ռուսաստանի մէջ գործած բոլոր անտառների վրա, ոչ թէ միայն արքունի անտառների կանոնաւոր կտրելու մասին Եւրոպայում գործ դրվող բոլոր կատարելագործված միջոցները ուսումնասիրէ, բայց և վճռողական քայլ անէ, մասնաւոր անտառատէրերի սեփականութեան կանոնաւոր արդիւնահանութեանը չափ ու սահման դնէ, մշակելով նոր, աւելի խիստ, աւելի բազմակողմանի օրէնքները և հրատարակի նոր կանոնադրութիւնը՝ թէ եղած անտառների պահպանելու և արդիւնահանելու մասին, թէ նորերը տնկելու անհրաժեշտութեան և միջոցների մասին։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ-ՕՐԻՈՐԴԱՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մշակի 35-որդ համարում կարդացի, որ սուրբ Գայանեան օրիորդաց ուսումնարանում երկու տարեկայ դաս են տրվում ռուսերէն լեզուով։ Այս յօդուածի մէջ ես կամենում եմ քննել, թէ արդեօք ունի՞ այդ մի առանձին խորհուրդ մեր ուսումնարանների համար, թէ ընդունուած է առանց նպատակի, միայն ծնողների անտեղի ցանկութեանը բաւականութիւն տալու համար։ Այսպիսի մի հարց մենք այժմ յարմար ենք համարում առաջարկել մանաւանդ այն պատճառով որ, ինչպէս լսում ենք, գաւառներում ևս շատ տեղ ընդունուած է այդ բանը, այսինքն, հայ-տարրական օրիորդաց ուսումնարաններում քանի մի տարեկանի դաս տալ ռուսերէն լեզուով։

Պետական լեզուն ՚ի հարկէ հարկաւոր է ամեն մարդուն՝ մի կողմից գործնական կեանքի համար, և միւս կողմից գրականական նպատակով, այսինքն թէ նորա գրականութիւնից և թէ, նորա լեզուի միջնորդութեամբ, եւրոպական գրականութիւնից օգուտ քաղելու համար։

Թէ աղջիկներին հարկաւոր է պետական լեզուն գործնական կեանքի համար, այդ հերքել անգամ անկարելի է, թէև մեր աղջիկը այնքան հեռու է գործնական կեանքից, որ դեռ ամբողջ դարեր հարկաւոր են, մինչև որ նա տղամարդից անկախ, ազատ աշխատանք սկսի իւր ապրուստը ճարելու համար։ Ուրեմն նորան հարկաւոր է ծանօթանալ ռուսաց լեզուին իւր սեփական զարգացման և իւր հայրենակիցներին օգուտ բերելու համար։ Բայց այդպիսի ուսումնարանում կարելի չէ բոլորովին տիրել լեզուին. բաւական է եթէ նա ուսումնարանումը տեսականապէս միայն ծանօթանայ նորան, այսինքն հասնի այն աստիճանին, որ այնուհետև ինքնազարգացման օգնութեամբ կարողանայ արդէն ինքը յառաջ տանել այդ լեզուի ուսումնասիրութիւնը, իսկ այդ նպատակի համար բաւական են և այն ժամերը, որ յատկապէս նշանակուած են ռուսաց լեզուի համար։ Բայց քանի մի տարիկանի օտար լեզուով դաս տալը ոչ մի խորհուրդ չունի մեր տարրական ուսումնարանների համար։

Աշակերտուհին օտար լեզուով անցած առարկաները անտարակոյս չի կարող այնպէս հասկանալ և մարսել, ինչպէս մայրենի լեզուով. և շատ անգամ զուցէ ստիպուած կը լինի գասագրքից կամ ձեռագրից անգիր անել իւր համար բոլորովին անհասկանալի մաքերը և այդպիսով խաւարեցնել իւր միտքը։ Բացի դորանից բառերի մի ամբողջ խումբ, որ սեփական է միայն մի որ և իցէ առարկայի, կը մնայ նորան անծանօթ իւր մայրենի լեզուով։

Այդ պատճառով ինքն լեզուն էլ չի զարգանայ։ Գիտութեան ոչ մի ճիւղը իւր սկիզբը և զարգացումը Հայաստանում չէ առել, ուրեմն բնական է, որ հայոց լեզուն էլ չէր կարող ունենալ այն գիտական տերմինները, որոնք եւրոպական լեզուներում ստեղծուել են հետզհետէ գիտութեան աստիճանաբար զարգացման հետ միասին։ Բայց նա այնքան ճկուն է, որ ընդունակ է իւր հարազատ բառերով ամեն տեսակ նոր անուններ և մտքեր արտայայտել. այդ կողմից միայն գերմանական լեզուն կարող է համեմատուել նորա հետ՝ հարկաւոր է միայն փոքր ինչ աշխատանք գործ դնել, և ամենայարմար տեղը այդ աշխատանքի համար, ինչպէս ցոյց է տուել փորձը, ուսումնարանն է, որտեղ ուսուցիչը, լինելով ծանօթ օտար բառի նշանակութեանը, իսկ աշակերտները ժողովրդական լեզուի ոգուն և նորա տակաւին ծածկած գանձերին, միմեանց փոխադարձ օգնութեամբ ստեղծում են այնպիսի յարմար բառեր, որոնք թէ իւրեանց ճշգութեամբ և թէ քաղցր ու հեշտ արտասանութեամբ կարող են լեզուի անխզելի սեփականութիւն դառնալ։ Իսկ եթէ մեր անձնական հեշտութեան համար կամ մի այլ պատճառով չենք յանձն առնել այդ փոքրիկ աշխատանքը և կը բաւականանանք օտար լեզուով, այն ժամանակ լեզուի վերակազմութեան գործը օր ըստ օրէ աւելի կը դժուարանայ, որովհետև գիտութիւնները օր ըստ օրէ առաջ են գնում և երևան են գալիս նորանոր առարկաների ու երևոյթների անուններ։ Մեր անտարբերութեամբ մենք կարող ենք վերջապէս ապագայ սերունդը այն մտքին հասցնել, թէ հայոց լեզուն ընդունակ չէ գիտութեան անօթ լինելու։

Մեր լեզուն հալածուած է հայ ընտանիքների մեծ մասի մէջ, նա ընդունված չէ օտարազգի ուսումնարանների մեծ մասում՝ գոնէ չը նեղացնենք նորա շրջանը այն փոքրիկ անկիւններում ևս, որոնք նշանակուած են գլխաւորապէս նորա օգտին ծառայելու համար։

Ն. Լ.

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

Շիրվանի գաւառը մինչև Ռուսաց հպատակութեան տակ մտնելը, երբ դեռ նորա գլխաւոր քաղաքը անուամբ Նոր Շամախի գտնվում էր Ախսուգետին մօտ,—որը այժմ ցիր ու ցան է եղած,—Մուստաֆա խանը առհասարակ ամբողջ գաւառից առնում էր դրամահարկ (որ անուանվում էր Թ ո վ ջ ի կամ սեննեկածախս) 30 հազար շիրվանի փողով, որը հաւասար էր 6 հազար ոսկիի, համարելով իւրաքանչիւր ոսկում շիրվանի 5 մանէթ։ Այս փողի հաշուին 7 մասը վճարում էր ամբողջ Շիրվանի գաւառը, իսկ ութերորդ մասը—քաղաքը։ Իսկ յետոյ երբ դաշնադրութեամբ նա պարտաւորվեց Ռուսաց տէրութեան իւրաքանչիւր տարի 8 հազար ոսկի հարկ տալ, յայնժամ Թովջի հարկը ոչընչացրին և ՚ի տեղի նորա բոլոր մահալների ժողովուրդի վերա յիշեալ ոսկի հարկը համահաւասար բաժանեցին։ Մուստաֆա—խանը ըստ այսմ ընտրելով իւր բնակութեան տեղը Ֆիթդաղը և կամենալով գրգռել ժողովուրդոց բնակվել այդ նոր քաղաքում,—ազատեց նոյնը ամեն ինչ հարկից և մինչև անգամ ոչընչացրուց քաղաքի բնակիչներից կարգաւորված օրական ոսկեայ հարկը։ Ամբողջ հարկատուութիւնը որ միայն մնացել էր քաղաքի վերա, բաղկանում էր նորանում, որ բնակիչք պարտաւոր էին տալ խանին որքան հարկաւոր լինի անվարձ մշակներ և հիւրասիրել իւրեանց հաշուին Ռուս աստիճանաւորներին և միւսներին, ով որ և իցէ գալու լինէր խանի մօտ Ֆիթդաղ։ Այդ քաղաքի մէջ կարելի էր բնակեցնել 2000 տուն։ Նոր Շամախից Ֆիթդաղ գաղթվածների թիւն հասնում է 1000 տան, որք առաջ էլ հարկատու են եղել, սակայն քաղաքում բնակվող արհեստաւորները, որք պատկանում են մահալներին, վճարում են հարկը մահալներում լինողների հետ։ Բայց մի քանի տուն խանի թալիզով ամենևին ազատուած էին հարկատուութիւնից, այն է մշակներ տալուց, հիւր ընդունելուց և այլն։

Քաղաքի կարգապահութեանը նկատելոյ համար և ամեն ինչ գանգատի վերահասու լինելոյ համար Մուստաֆա-խանից երկու նայիբ էին նշանակված՝ Ահմետ աղան և աղա Սադըղը հանդերձ կալաբէկ (քաղաքապետ) Ազարահիմին հետ։ Առաջի երկու պաշտօնները քաղաքական դատաստանատուն յօրինվելուց յետոյ, Ռուսաց կօմենդանթի նախագահութեան ներքոյ, այժմ խափանվել է։

Ֆիթդաղ քաղաքը հիմնադրած է երկու բարձրագոյն լեռանց զառի վայրի վերա, որք կազմում են մի ձոր, որի մի կողմը փակվում է սարերով։ Անդադար մառախուղը և օդի յաճախ փոփոխութիւնները այդտեղը շատ անառողջ է կացուցանում. իսկ նեղութիւնը, զառի վայրի անյարմարութիւնը, որոնց վերա կառուցած են տները և որոնք ոչ երբեմն անձրևային հոսանքից ցածանում էին և երբեմն ամենևին քանդվում,—ջրի պակասութիւնը և քաղաքի իսկ դժուարագոյն յարակցութիւնը, ժայռերի և փլատակների վրայով առաւել ևս անձրևային և ձմեռվայ ժամանակ,—ի վերջոյ ուտելի պաշարները տանելում և այլն, որ առաւել ևս զգալի է աղքատ դասի համար,—ամեն մի գիպուածում այդ տեղը անյարմար է կացուցանում քաղաքի համար։ Ոչ ոք այստեղի բնակիչներից չի կամենում այստեղ մնալ եթէ միայն կառավարութիւնից թոյլտուութիւն լինի։ Սակայն շատ մասը ցանկանում են որ քաղաքը նորոգվի հին կամ Նոր Շամախում։ Առաջի տեղը մեր կարծիքով պիտի գերադաս լինի իւր առողջ կլիմայով և կեանքի ամեն յարմարութիւններով, որովհետև Նոր Շամախին ամառը չափազանց տաքութիւնից և վատառողջ ջրերից ամենավատթար տեղ է ներկայացնում։ Եւ այդպէս եթէ կառավարութիւնը ցանկանալու լինի ոչնչացնելով ամենևին Ֆիթտաղը, պիտի նորա բնակչաց տեղափոխի Հին Շամախի և այնտեղ նորոգի քաղաքը։

Ֆիթդաղ սարի ստորոտում կայ և մի հրէաբնակ գիւղ Մեհելէ անուամբ, որ բաղկացած է 60 տունից, որոնք Ֆիթդաղ քաղաքին մօտ գաղթվել են Նոր Շամախուց։

Սեպտեմբերի 1.

Աղէքսանդր Մելիք Շահնազարեանց.

ՆԱՄԱԿ ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

Վ. Ագուլեաց Օրիորդաց ուսումնարանի դահլիճում ներկայ 1873 թ. օգոստոսի 13-ին և 15-ին մի քանի հայ երիտասարդներ ներկայացրին յօգուտ նոյն տեղի երկսեռ ուսումնարանաց ընթերցարանի. «Աչոտ Ողորմածի Դատաստանը» ողբ. երեք արարուածով և «Էս էլ քի մօցիքլութին» հեղ. Տէր Գրիգորեանցի։ Առաջինն շատ սառն անցաւ, իսկ երկրորդը բաւական լաւ էր, շնորհիւ պ. պ. դերասանների, որոնք ըստ չափու կարողութեան բարեխղճութեամբ կատարեցին իրանց դերերը։

Առանձին ուշադրութեան արժանի էր տ. Աչխէնը, որ գեղեցիկ կերպով կատարեց «Կէկէլի» դերը, թէև բարբառը որով խօսում էր բոլորովին անծանօթ էր նրան. բայց սակաւ ինչ քաշուելով ու ցած ձայնով էր ասում, որի պատճառը իմ կարծիքով ոչ այնքան ընտանեկան շրջանի ազատութեան բացակայութիւնն է, որքան նրա բեմի վրա չվարժուելը։ Լաւ էր նոյնպէս պ. Գ. Ասլանեանցը, որ խաղաց «Իսայու» դերը և բաւականին ծիծաղցրեց ամբոխը։ Երկու անգամուայ ներկայացումից կայացաւ 51 ռ. 50 կ. եկամուտ, որից ծախսը դուրս գալով՝ մնում է 31 ռ. 50 կ. Սրանից վճարուել է 6 ռ. 50 կոպ. թատրոնի վրա առաջուց մնացած պարտքը, իսկ մնացեալ ք ս ա ն ու հ ի ն գ ռուբլիով «թատրոնասէրների խումբը» մտադիր է գնել զանազան գրեանք ընթերցանութեան համար, քարտէզներ և այլ ամենապիտանի բաներ։ Թէև մի կողմից համակրում ենք թատրոնասէրներին այսպիսի բարի գործի համար, միւս կողմից ցաւում ենք որ իզուր պիտի անցնէ նոցա աշխատանքը. արդարև ո՞ւր են 1868—69 թ. թ. աշակերտաց տուած ընծաները, ո՞ւր մնացին, ո՞ւր նոցա գրեանքն ու երկրագունդը. ո՞չ ապաքէն անհոգութեան պատճառաւ այս կողմ այն կողմ ընկնելով ոչնչացան և ոչնչանում են դարձեալ։ Ինչ և իցէ...

Միայն մի տխուր երևոյթ ենք նշմարում մեր ժողովրդի մէջ որ չենք կարող անցնել լռութեամբ։ Ագուլեցին կարծես ոչինչ հասկացողութիւն չունի հ ա ս ա ր ա կ ա կ ա ն գործերի վրա. նրա կարծիքով այստեղ ևս կարելի է որոնել հարստութիւն, բարեկամութիւն, ազգականութիւն և այլն։ Այս պատճառով էլ երբ օրինակի համար, թատրոնում դռնապանը պահանջում է անցնողից կ ա տ ա ր ե ա լ, տոմսակ, նա աղաղակ բարձրացնում ամենայն տեղ, հայհոյում է այն անձին, որ յանդգնեց պահանջել նրանից (և ոչ խնդրել), մտածելով որ սա նրա հ ա ր ո ւ ս տ—բ ա ր ե կ ա մ ն է, խռովում է նրանից. միով բանիւ դառնում է նորա անհաշտ թշնամին, և վերջապէս յետ է կանգնում տոմսակի փողը վճարելուց, չնայելով որ ներկայ է գտնուել ներկայացման։

Մի ուրիշ օրինակ։ Ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը վճռել է (՚ի հարկէ ոչ առանց պատճառի) որ առանց թոշակը կանխիկ ստանալու չընդունեն աշակերտներ. բայց յանկարծ տեսնում ես նշանակած օրը այս կողմից այն կողմից թափուեցան տոմսակատու հոգաբարձուի առաջը. մէկը վստահանալով իր դիզած գանձերի վրա, միւսը՝ ազգականութեան, երրորդը՝ ծանօթութեան և այլն և այլն, և խնդրում են իրանց որդոցը տոմսակ տալու, իսկ թոշակը չուտով կը տան։ Եւ վա՜յ քեզ հոգաբարձու, եթէ խստութեամբ կը կատարես քո խօստմունքդ, ակամայ չես ենթարկուի քմահաճների կամացը. այնուհետ կաւելանայ քո թշնամիների թիւի վրա և մէկը և կսկսի քեզ հայհոյել ու բամբասել մինչև.... ով գիտէ մինչև երբ։— Բայց այդ կարգ ու կանոնի չենթարկուող պարոնները չեն կարողանում հասկանալ որ ը ն դ հ ա ն ու ր հ ա ս ա ր ա կ ա կ ա ն գործերում չկայ ամենևին խտրութիւն. որ եթէ մի որ և է պաշտօնատար թոյլ տայ իրան համանման դէպքերում ներողամիտ լինելու դէպի բարեկամները ու ծանօթները և խիստ դէպի ուրիշները,—մեծամեծ անբաւականութեանց առիթ կը դառնայ և չարաչար (ասում եմ չեչաելով) կը մեղանչէ իր պաշտօնի դէմ...։ Խե՜ղճ ժողովուրդ... մինչև երբ արդեօք պիտի մնաս քո սխալ համոզմունքների մէջ.

Քեչիկ-Օղլան

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Նախապաշարմունքը մի վնասակար ազդեցութիւն ունի, ես ևս Գ. վարդապետի նզովքին ենթարկվելուց յետոյ ինձ նորան ենթակայ էի կարծում. (?)։ Այդ պատճառով էլ խելացի անձանց խորհուրդը հարցնելով, խնդրում էի որ հանեն ինձ նախապաշարմունքից։ Բայց այժմ մտածելով թէ մինչև խելացի անձինք կշտապէին հազորդել իրանց կարծիքը այդ մասին, դժուար էր ինձ անգործ մնալ, անձամբ թօթափեցի նզովքի ազդեցութիւնը, վճռելով գործ սկսել և ահա իրագործում եմ նորան...։ (Խօսքս լինելու է վանքապատկան կալվածների և պ. Տէր Ներսիսեանի երեցփոխանական պաշտօնից հրաժարվելու պատճառների վերա)։

Էջմիածնապատկան քանի մի կալվածներ կան մեր քաղաքում, որոնց գլխաւորն է մի պանդոկ (քարւան-սարայ) և մի այգի։ Շատ տարի առաջ սորանից, քանի այդ պանդոկը չկար և դեռ դատարկ գետին էր դա, մի գերապատիւ յաջորդի աշխատութեամբ վճռված էր ծախել այդ պարապ հողը. բայց երբ առուծախսը վերջանալու վերա էր միայն եօթանասուն մնթով, մի քանի սկտացաւ քաղաքացիք շտապում և աղերսանայ թուղթ են գրում արժանայիշատակ հանգուցեալ Ներսէս կաթուղիկոսին՝ դադարեցուցանել այդ առուտուրը, աչքի առաջ ունենալով որ կարող էր դա մի օր արժէք ունենալ։ Այդ գրութեամբ էլ մնաց դա մինչև 1864 թուականը։

Նոյն թուականին Վիճ. Առաջ. Մակար արքեպիսկոպոսի հրամանով յիշած պանդոկի շինութեան հոգաբարձուք նշանակվեցան պ. պ. Յովհաննէս Վարդապետեանցը և Յովսէփ Եսայեանը, որոնք անխոնջ աշխատութեամբ հոգ տարան դորա շինութեան մասին և ամենայն կարելի միջոց գործ դրին մինչև շինեցին այդ դատարկ տեղում ներկայ պանդոկը և կառավարեցին նորան մինչև մեր օրերը, որը իւր ներկայ կիսաւարտ դրութեամբ կարող է արժենալ ո՛չ պակաս 10,000 ռուբլուց։ Իսկ եթէ նորա փոքրագոյն մասն էլ, նոյնպիսի բարեխիղճ հոգաբարձուների հսկողութեան ներքոյ աւարտվի, այն ժամանակ նա անշուշտ կարժենայ 15,000 մանէթից աւելի։ Ահա նա, որ մի օր պէտք է ծախվէր 70 մանէթով, այժմ այդքան արժողութիւն ունեցաւ շնորհիւ այն պարոնների, որոնք հոգաբարձու եղան նորա շինութեանը։

Ինչ է անում վանքապատկան այգին։

Նա շատ հին է պանդոկից։ Երբ վճռված էր ծախել յիշած պանդոկի տեղը, դա իւր արդիւնաբեր լինելու համար խնայված էր ծախելու. որովհետև գերազանցում էր բոլոր Գանձակու այգիներից, թէ իւր մեծութեամբ և թէ իւր տունկերի և որթան տեսակների գեղեցկութեամբ և ազնուութեամբ։

Բայց ինչ է արել մինչև հիմայ։ Նա դուրս լինելով ժողովրդի կառավարչական շրջանից և միայն յաջորդների հոգատարութեան ներքոյ լինելով, դատապարտուել է մի չնչին արդիւնաբերութեամբ, որը համեմատելով իւր նմանների հետ, այդ նորա արդիւնքի մի տասներորդն է, և հազիւ համապատասխանում է իւր վերա արած ծախքերին...

Նորա այժմեան արդիւնքը հասնում է միայն 300 մանէթի, բայց եթէ հաւատարմութեամբ խնամէին և նորան, ամենասակաւ մուտք կունենայ

նա 3000 մանէթ, իզուր չեմ չարում այստեղ մի 3-ը և երեք 000-ները։ Այո կունենար նա այդքան արդիւնք, միայն թէ խնամէին նորան․․․։ Կարծեմ փոքր տարբերութիւն կայ այդ երկու թուանշանների (300 և 3000-ի) մէջ, այնպէս չէ․․․ իսկ եթէ կյանդգնիս մի խօսք ասել, այն ժամանակ արժանացար դու մեղանում դեռ և սպառնացող պապականութեան յատուկ չնորհին․․ մի խորհուրդ միայն, մի բարի խորհուրդ կկամենայիր առաջարկել դու։ Ոչ, չեն կամենում նոքա ճանաչել քեզ քո նզովելի խորհուրդներով․․

Այս տարի գարնան ժամանակ լսուեցաւ որ արժ. Արսէն քահանայ Եսայեանը կառավարիչ է նշանակվում բոլոր վանքապատկան կալվածներին։ Ոմանք անձինք մեր քաղաքացիներից չզլացան յիշեցնել մեր տեղական յաջորդին, որ նոյն քահանայն նիւթականապէս չէ կարող ապահովացնել այդ կալվածների տարեկան եկամուտի մի քառորդ մասն անգամ. և եթէ նորա մի վտանգ պատահի, այնուհետև կորած կարող է համարվել նորա ձեռքում եղած հաշիւը։ Անկարելի է նորան յանձնել այդ կալվածները, նամանաւանդ որ այդ քահանայն անհ քանի տարիից հետէ և երեցփոխանի պաշտօն է կատարում Ս. Գ. եկեղեցում, առանց մի որ և է մարդու հաշիւ տալու ։ Այո աշխատեցին այդ պարոնները համոզել Տէր Յաջորդին ներկայացնելով այնպիսի անձինք, որոնց կարելի էր հաւատալ չատ նշանաւոր արդիւնաբեր կալվածների կառավարութիւն, և որոնք թէ նշանակութեամբ և թէ զարգացմամբ չատ բարձր էին յիշած քահանայից․․․։

Անօգուտ անցաւ բոլոր այդ պարոնների աշխատութիւնը, որոնք և վարձատրվեցան առանձին քաղաքավարութեամբ։ Ես չեմ հասկանում թէ դուք ինչու մի քանի ախմախների խելքով ընկած (?) խառնվում էք այնպիսի գործերի, որ երբէք ձեզ չէ վերաբերում։ Ահա մի համեստ պատասխան։

Նոքա ևս իւրեանց կողմից անպատասխան չը թողին նրա նոյն յարգանքով և աւելացրին, որ իրանք չեն զլանալ ծանուցանել ում հարկն է այն վնասները, որ վերաբերում են ա թ ո ռ ի ն առաջանալով իւր չահասիրութիւնից. որովհետև այնպիսի անձինք, որոնց իւրաքանչիւր մի քայլափոխը լինում է միայն հաճոյանալու որից կախում ունեն, մի որ և է պաշտօնում նշանակելու որոշ նըպատակն է ծառայեցնել հրամայողի կամ նշանակողի օգտին. և վերջ դրին իւրեանց խօսքին դրանից առաջացած հետևանքների վերա մտածել պատուիրելով․․․։

Ամենալաւ հետևանքը նա է, որ ես ասել եմ և կատարում եմ․․․ ահա բոլորը. իսկ հակառակ դէպքում․․․ դարձեալ ձեռք առաւ նա նոյն հզմավար զէնքը—նզովքը։

Պարոնները հեռացան նորանից վշտացած սրրտով։ Բայց ովքեր էին այդ պարոնները․․․։ Աննշան մարդիք չէին․․․։

Դառնանք այժմ չտեմարանի շինութեանը։

Սորանից մի քանի տարի առաջ սկսվեցաւ չտեմարանի շինութիւնը քաղաքիս մայր եկեղեցւոյ գաւթում, կից մեր հոգևոր դպրոցի շինութեան։

Որ երկար չխօսենք այդ մասին, դորա նպատակն էր ծառայել հասարակութեանը, ժողոված ցորեան մատակարարելով։ Բայց թէ որքան օգուտ կբերեր դա հասարակութեանը, ի հարկէ ունենալով իւր որոշ և միանգամայն թէթև պայմանները, ես թողնում եմ, միայն ցաւելով աւելացնում եմ որ այդ շինութիւնը, ի նախատինս մեր Գանձակու հասարակութեան, ոչ միայն մնացել է կիսաւարտ այլ եղածը ևս խախտուելու վերա է։ Սորա ակներև կործանումը տեսնելով, մի քանի անձինք յորդոր եղան ժողովրդին և զանազան միջոցներով մի գումար ժողովեցին յօգուտ այդ շինութեան, որը հասնում է 700 մանէթի։ Բայց դարձեալ հարկաւոր էր բաւականին աշխատութիւն, մինչև ձեռք կբերուէր որոշ քանակութեամբ մի գումար, որ ճարտարապետների և վարպետների կարծիքով պէտք է լինէր մինչև 1600 մանէթ։

Առ ձեռն գումարի փոքրութիւնը չվհատեցրեց մեր պ. պ. աշխատողներին։ Նոքա մեծ նուիրականութեամբ գործում էին մինչև կլրանար այդ գումարը և գուցէ ներկայ թուականիս շինութիւնը վերջացնելու և գործադրութիւն սկսելու նպատակ ունէին նոքա։ Սա մի նախանձելի փառք կլինէր մեր հասարակութեան համար ի հարկէ. բայց այս փառքը նսեմանում է, երբ չահասիրութեան փողերի տակ ճնշուելով խեղդվում են գործունէութեան ատոկ սերմերը․․․։

Այս տարի մի հարուստ պարոն կամենալով աւմուսնացնել մի նոյնպէս հարուստ ժառանգութիւն ունեցող աղջկայ վերա, մի քանի անձանց յորդորանքով նուիրում է յօգուտ չտեմարանի շինութեան 100 ռուբլի, որը և յանձնվում է Յաջորդին իւր առանձին ժամոցի և աթոռահասի հետ։ Ըրսակի երկրորդ օրը պ. Ֆաթալեանը—պսակվողի մօտ ազգականը և յորդորողներից մինը—գալիս և խնդրում է Յաջորդից իւր երեկեան յանձնած հարիւր ռուբլին, որպէս չտեմարանի շինութեան հոգաբարձուի, բայց պատասխան ստանալով որ 5 ռուբլի միայն պատկանում էր չտեմարանի շինութեանը, իսկ մնացորդը մասամբ նուիրած է Էջմիածնայ նորակառոյց ուսումնարանին և կէս մի իբրև ժամոց իւրեան, հեռանում է։

Միւս օրը տեղեկանալով թէ գեր. Յաջորդը մի ծրար պատրաստելով, յիշած փողը կամենում է ուղարկել պատկանելոյն, չտապում, մտնում են նորա մօտ երեկեան պարոնի հետ և մի քանի պարոններ, (ո՛ գիտէ դարձեալ այն պարոնները, որոնք ներկայացած էին կալվածների կառավարութեան համար), և մեծ դժուարութեամբ կարողանում են յիշած հարիւր ռուբլին ամբողջապէս յետ ստանալ․․․։

Ահա այդ օրից մեր յարգելի պարոն Տէր Ներսիսեանը որոչեց թողնել իւր նոր ընդունած երեցփոխանութեան պաշտօնը։ Այնուհետև յաջորդեցան միմեանց ետևից նոր և հոգևոր կառավարութեան մէջ գրութիւններ. որոնցով առաջինը հրաժեշտ էր խնդրում և վերջինը բաց էր ասում։

Իզուր անցան Հոգևոր կառաւարութեան բոլոր դիմագրութիւնները մանաւանդ այն օրից, երբ նորից մի քարոզ լսվեցաւ մեր սուրբ տաճարի բեմից․․․։

Հայր քարոզիչը չարունակում էր. Միթէ նոցա հրեշտակները պիտի տեսնեն Աստուծոյ երեսը, որոնք առանց պատկառելու ասում են ինձ. այդ անմեղ գլխարկի տակ աշխարհք էք կլանում․․․։ Միթէ նոցա հրեշտակները կարժանան Աստուծոյ տեսութեանը, որոնք մատը վրաս թափ տալով և սառնալով զգուշանալ են պատուիրում ինձ հասարակութեան առաջ․․․։ Միթէ նզոված Մաժակը հրեշտակ ունի Աստուծոյ առաջ ներկայանալու։

Մաժակ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

„Кавказъ“ լրագրի 114 համարի մէջ կարդացինք պ. Էրիցովի յօդվածը, հայոց ուսումնարանների մասին. Մենք բոլորովին համակրում ենք այդ յօդվածի մէջ յայտնած մտքերին և համոզված ենք, որ իսկ այդ տեսակ յօդվածները օգտաւէտ կը լինէին ռուս պրէսսայի մէջ։ Բայց մեզ, հայերիս, նա ոչինչ նոր բան չէ սովորեցնում՝ մենք գիտենք մեր ուսումնարանների դրութիւնը, թիւը, ուղղութիւնը, գիտենք թէ մայրենի լեզուն մեզ անհրաժեշտ է, գիտենք որ ռուս պրէսսան և գիտութիւնը չէ հետաքրքրվում հայերէնով․․․։ Այդ բոլոր բաները նոր և հետաքրքիր են ռուս հասարակութեան համար։ Բայց հայերէն լեզվով այդ տեսակ յօդվածները աւելորդ է տպել։ „Кавказъ“ լրագիրը բաւական է այդ յօդվածից և յանդգնաբար աւելացնում է որ նոյն տեղեկութիւնները նա սպասում էր և «Մշակից» որ չը կարողացաւ նրան տալ հարկաւոր տեղեկութիւնները։—Մենք չը գիտենք „Кавказъ“ լրագիրը իրան ինչ է երևակայում՝ միթէ նա կարծում է որ կարող է մնացած տեղական թերթերը իր համար հարկատու դարձնել․․․։

* * *

Էջմիածնի «Արարատ» ամսագրի մէջ կարդում ենք հետևեալը՝ «Ի պատասխանի «Մշակի» մէջ երևցած Սաֆրազեանց պատանւոյ երկու գրութեանց ընդդէմ «Արարատայ» խմբագրութեան և Ագուլիսի Մովսէս քահանայ Մէլիք Ստէփանեանցի՝ վերջինն մի նամակ ուղղած է խմբագրութեանս՝ յիշեալ պատանւոյ բարբաջմունքները ցուցանելով, և ըստ օրինի ի դատ հրաւիրելով, սակայն խմբագրութիւնս այնպիսեաց ոչ կարևորութիւն կը տայ և ոչ նոյնպիսի զրաբանութեան համար ամսագրոյս մէջ գրութիւն կընդունի և կհրատարակէ։ Ուստի իրաւացի նամակը չը հրատարակելով հանդերձ միանգամայն կխնդրեմք յիշեալ քահանայէն չը տալ անզգամին պատասխանի, և ոչ այլ միջոցաց դիմել»։

Մենք համարձակվում ենք նկատել «Արարատ» ամսագրի խմբագրութեանը, որ անցաւ այն ժամանակը, երբ յիշոցներով կարելի էր ում որ իցէ վախեցնել։ Հայհոյանքները ոչինչ չեն ապացուցանում։ Եթէ Հռոմի պապին վայել է նզովքներ աջ ու ձախ բաժանել, նոյն միջոցը անվայել է գրականութեան մէջ գործ ածելու, մանաւանդ «Արարատի» պէս ամսագրի համար այդ պատիւ չի բերի։

* * *

Յայտարարութեան բաժնում ընթերցողը կը կարդայ, որ պ. Զարմայր Մսերեանցից Մոսկվայում հրատարակվող «Փարոս» բանասիրական հաւաքածուի երկրորդ տետրը նորերումս լոյս տեսաւ։ Գինն է 60 կ., իսկ առաջինի հետ 1 րուբլ։ (Տես. Յայտարար.)։

* * *

Մեզ գրում են Ա խ ա լ ց խ ա յ ի ց, որ պ. Աղնաւուրեանցը գանգատել է մեր աշխատակից պ. Պօղոս Քաթանեանցի վրա Ախալցխայի հաշտարար դատաւորի մօտ, «Մշակի մէջ տպված նամակի պատճառով և հաշտարար դատաւորը դատապարտել է մեր աշխատակցին չ ո ր ս օ ր վ ա յ բ ա ն տ ա ր կ ո ւ թ ե ա ն ը։

* * *

Գերմանական լրագիրները հաղորդում են, որ Ղալաքաղցի Բ ա բ ա յ է վ ը (որ իրան իշխան Գօգչայսկի էր կանչում) որ բազմաթիւ խաբեբայութիւններով յայտնվեցաւ Ս. Պետերբուրգում, նորերումս ռուս կառավարութեան հրամանով կալանաւորվեցաւ Վ ի ե ն ն ա յ ու մ։ Նա աքսորված էր Սիբիր, դատապարտվելով այնտեղ տասն և հինգ տարվայ ծանր աշխատանքին, բայց փախաւ այնտեղից։ Ս. Պետերբուրգում իրան իշխան ձևացնելով, փորձեց դեր խաղալ հասարակական բարձր շրջաններում։

* * *

Մ․․․ քաղաքից գրում են մեզ հետևեալը՝ տեղիս Ա․․․․ եկեղեցին ունի երեք քահանայ։ Ռամիկ ժողովուրդը երեքին էլ պաշտում է, որպէս հրեշտակներին․․․։ Շատ ժամանակ չէ այդ քահանաներից երկուսը տէր Թ․․․․ Խ․․․ և տէր Ա․․․ Բ․․․ սարսափելի կռիւ ունէին եկեղեցու մէջ բ ա զ մ ո ւ թ ե ա ն ա ռ ջ և, և մէկ մէկին ոչինչ անվայել խօսք չը խնայեցին ասելու․․․։ Այս իրողութիւնը արդէն յայտնած է իշխանութեանը։

* * *

„Листокъ Сельскаго Хозяйства“ պարբերական հրատարակութիւնը (№ 16) տպագրել է մի յօդված ա ն տ ա ռ ն ե ր ի ն շ ա ն ա կ ո ւ թ ե ա ն վ ր ա „О значеніи лѣса“ վերնագրով։ Յօդվածը ստորագրված է Р. М. տառերով և ահա ինչպէս վերջումը ձևակերպում է իր մտքերը։ «Ուրեմն անտառի ազդեցութենից կախված է կլիման, երկրի բերրութիւնը, ջրերի դրութիւնը, մարդիկների առողջութիւնը, անասնապահութեան առաջադիմութիւնը։ Կարելի էր և աւելի ընդարձակել խնդիրը և ցոյց տալ անտառների ներգործութիւնը մարդկային բոլոր կրթութեան վրա։ Մենք կարող էինք մինչև անգամ, պատմութենից օգուտ քաղելով, ցոյց տալ օրինակները պատահած քաղաքական անկարգութիւնների զանազան պետութիւնների մէջ, որ ծագել են անտառների ոչնչանալու իրողութենից,— բայց մենք կվերջացնենք մեր խօսքը, աւելացնելով, որ անտառները ոչնչացնելու համար հարկաւոր է այնքան տ ա ր ի ն ե ր, որքան դ ա ր ե ր հարկաւոր է գործ դնել ա ն տ ա ռ ն ե ր ը ն ո ր ի ց տ ն կ ե լ ո ւ հ ա մ ա ր։»

* * *

„Тифлиск. Вѣстн.“ լրագրի 101-որդ և 102-որդ համարներում տպվեցաւ առաջնորդող յօդվածը Դանիէլ Իզմիրեանցի կտակի մասին։ Սկիզբը փողերը բարեգործական նպատակով, մանաւանդ ուսումնարաններին կտակելու, չատ գովելի է,— բայց ինչ կը դառնայ այդ սկիզբը եթէ այդ տեսակ կտակները կը ոչնչանան միայն այն պատճառով որ կտակը գ ր ա ծ է ա ն գ ր ա գ է տ կ ե ր պ ո վ, հարկաւոր տեղերում ս տ ո ր ա կ է տ ն ե ր ը դ ր ա ծ չ ե ն, կամ գումարի տոկոսները լաւ հաշուած չեն․․․․։

* * *

«Մեղու Հայաստանի» լրագրում կարդում ենք՝ Ախալցխայից պ. Գ. Ղազաղեանցը հաղորդում է, որ ամսոյս 20-ին այնտեղի հաշտարար դատաւորը քննեց պ. Մկրտիչ Աղնաւուրեանցի դատը «Մըշակ»-ի թղթակից պ. Պօղոս Քաթանեանցի դէմ. (տես «Մեղուի» անցեալ համարում «Մանր լուրեր»)։ Պ. Քաթանեանցը № 34-ում յարձակուելով Ախալցխայի ա ղ ա ն ե ր ի վերա, գրել էր որ պ. Մկրտիչ Աղնաւուրեանցը 3000 և մի քանի ռուբլի քաղաքի փողերի կլանելուն պատճառաւ խայտառակվեցաւ և այսուհետև ևս պիտի խայտառակվի։ Պ. Աղնաւուրեանցը անպատուութիւն համարելով իւր համար վերոյիշեալ խօսքերը, դատ էր բացել թղթակցի դէմ։ Դատարանում պ. Քաթանեանցը բացատրեց, թէ նա անպատվելու համար չէ գրել այն նամակը, այլ իբրև թղթակից, կամեցել է ժողովրդեան միջի համբաւը հրապարակ հանել, որովհետև այդ խօսքերը նոյն իսկ ժողովրդեան արձագանք են։ Պ. Քաթանեանցը յայտնեց, որ քաղաքացիք կասկածելով պ. Աղնաւուրեանցի վերա, ժամանակին խնդիր են ներկայացրել կառավարութեանը, որ և նշանակելով առանձին յանձնաժողով այդ գործը քննելու համար, գտել էր որ այդ փողերը անհետացել են պ. Աղնաւուրեանցի պաշտօնավարութեան ժամանակ։ Իբրև ապացոյց պ. Քաթանեանցը ներկայացրեց յանձնաժողովի քննութեան պատճէները։ Պ. Աղնաւուրեանցը իւրեան արդարացնելու համար առաջ բերեց գաւառապետի թղթակցութիւնը առնահանգապետը, որով հերքվում է յանձնաժողովի պահանջը։ Հաշտարար դատաւորը վճռեց բանտարկել պ. Քաթանեանցին չ ո ր ս օ ր բերդում ատիճանաւորաց մասում, որովհետև նա չունի իրաւունք մինին գող անուանելու վ ճ ա ր ա ր, ք ա ն ի ո ր դ ա տ ա ր ա ն ը այդ գողութիւնը չէ հաստատել։

* * *

«Դաստիարակ» ամսագրի երկրորդ և երրորդ համարները, այսինքն յուլիսի և օգոստոսի տետրակները «Մշակի» խմբագրութեան մէջ երեկ ստացվեցան։

* * *

«Դաստիարակ» ամսագրի 3-որդ տետրակում կարդում ենք հետևեալը՝ «Ինչպէս որ յայտնի է մերազնեայց, մեծանուն հայկազն զօրապետը Միքայէլ Տարիէլեան Լօռու-Մելիքեանցը քանի մը տարի է ի վեր կուսակալ է Թերքի նահանգին, որի գլխաւոր քաղաքն է Վլադիկավկաս։ Քան զամենայն բարեկարգութիւնս որ ըրած է այս անխոնջ և արթուն կառավարիչը իր խնամոցը յանձնուած նահանգին, կարելի է օգտակարագոյն համարել այն հոյակապ Ա ր ո ւ ե ս տ ա ն ո ց ը, այսինքն զանազան արուեստներ սովրելու ուսումնարանը, զոր իր ջանիւքը հիմներ է ու անդադար կը խնամէ ամենայն սիրով։ Այս տարի իւր սեպհական ստացուածքէն նուիրեր է նոյն արուեստանոցին ք ս ա ն հ ա զ ա ր րուբլ, և վեհափառ կայսրը չնորհակալութիւն յայտնելով աշխարհաչէն բարերարին, հրամայեր է որ այն ուսումնարանը անուանուի այսուհետև Լ օ ռ ո ւ-Մ է լ ի ք ե ա ն Ա ր ո ւ ե ս տ ա ն ո ց, ռուսերէն Лорисъ-Меликовское Ремесленное Училище.

* * *

Հոկտեմբերի 1-ին Թիֆլիսից ոչ հեռու գտնվող Ց խ ե թ ա գիւղում լինում է ժողովրդական տօնախմբութիւն, և բազմաթիւ ուխտաւորները գընում են այնտեղ հոյակապ Մայր-եկեղեցու մէջ աղօթելու համար։ Այս տարին էլ հոկտեմբերի 1-ին անթիւ բազմութիւնը երկաթուղու գնացքների միջոցով դիմում էր Ցխեթա, բայց վերադառնալու ժամանակ գնացքները չէին կարող իրանց մէջ պարունակել ճանապարհորդների այն ահագին բազմութիւնը։ Անկարգութիւնը մեծ էր՝ տ ո մ ս ա կ չ ո ւ ն ե ց ո ղ ն ե ր ը նստում էին վագոնների մէջ, և տեղ չէր մնում տոմսակ ունեցողի համար։ Մի և նոյն ժամանակ կասսայի մէջ տոմսակ ճարելը անհնարին էր։ Եթէ երկաթուղու ընկերութիւնը միջոց չունէր այնքան գնացքներ ունենալ, որ Ցխեթայից Թիֆլիս եկող ճանապարհորդներին բաւականացնէ,—ինչի նա ուրեմն յանձն առաւ Թիֆլիսից Ցխեթա ուխտաւորներին տանել։—Միթէ ներելի է այդ տեսակ փողի ագահութիւնը։ Մեր երկաթուղու կառավարութեան այդ և սորա նման վարմունքների վրա մենք դարձեալ կը խօսենք։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐԻԱ

Վ ի ե ն ն ա յ ի աշխարհահանդէսը մօտենում է իր վախճանին։ Մի քանի պարգևներ բաժանվեցան ներկայացնողներին։ Այդ պարգևները վճռում է, արդիւնքները գնահատելու յետոյ, աշխարհահանդիսի միջազգային ժ ի ւ ր ի (դատարան)։ Մի աւելի լաւ միջոց չը կայ ընդհատելու ազգերի մէջ թշնամութեանը, պատերազմների դէմ բողոքելու աւելի գործնական միջոց չը կայ, քան թէ ընդհանուր միջազգային աշխարհահանդէսը, որ ստիպում է մինչև անգամ թշնամացած ազգերին միմեանց մօտենալ, միմեանց ուսումնասիրել, միմեանց ճանաչել։ Խաղաղ, արվեստագործական և գիտնական մրցումն զարգացնում է ազգերի մէջ բարեկամութիւն։ Այն ժամանակը անցաւ, երբ ազգերը բաւականանում էին իրանց ներքին կեանքով, հարևան ազգերի կեանքը չէին ուսումնասիրում, փակվում էին իրանց ազգային նեղ շրջանի մէջ, և փախչում էին ամեն միջազգային յարաբերութիւններից։ Այդ էր միշտ Ֆրանսիայի գլխաւոր սխալը....Նա փակվում էր իր ազգային նեղ շրջանի մէջ, արհամարհում էր հարևան ազգերի կեանքը, գիտութիւնը, նրանց լեզուի ուսումնասիրու-

թիւնը.... Ցաւալին էն է որ արեւելեան ազգերը, որոց թւում և հայերը, ենթարկված էին այդ ազգի միակողմանի, կարճատես ազդեցութեանը....

ԻՏԱԼԻԱ

Ինչպէս յայտնի է Իտալիայի Թագաւորը Վիկտորիօ Էմմանուէլէ սեպտեմբերի 16-ին ճանապարհ ընկաւ դէպի Աւստրիա և Գերմանիա: Նրա այցելութիւնները Վիեննա և Բէրլին ունեն մի քաղաքական մեծ նշանակութիւն: Չը նայելով բոլոր նախապաշարմունքներին, գուցէ անձնական հակակրութեանը դէպի Աւստրիա, որ երկար ժամանակ ճնշում էր Իտալիային, արգելում էր նրա ազատ զարգացման,—իտալական Թագաւորը արեց այդ վճռողական քայլը, լաւ հասկանալով, որ այս րօպէիս Իտալիայի համակրութիւնները չեն կարող պատկանել մոլորված, կղերական Ֆրանսիային, այլ նրա ապագան պիտի լինի՝ բարեկամութիւն և դաշնադրութիւն Աւստրիայի և Գերմանիայի հետ: Հաւասում կենդրոնացած նոր Իտալիան, ազատմիտ Աւստրիան և հակակղերական Գերմանիան,—ահա այն երեք պետութիւնները, որք Եւրոպիա պիտի անբաժանելի լինէին մի միմեանցից, որոց օգուտները և ձգտումները համաման են, և որք միացած ուժով պիտի ընդդիմադրէին այն կղերական, հնացած կուսակցութեանը, որ Ֆրանսիայի հետ միասին կազմել են ուխտ, նրան նման ազգութիւնները: Այդ քայլը անելով Թագաւորը ցոյց տուեց ազգին որ նա հասկանում է երկրի օգուտները, և իր ճանապարհորդութեամբ գրաւեց ժողովրդի համակրութիւնը: Ուշադրութեան արժանի է այն ոգեւորութիւնը, որով ուղեւորում էր իտալական ժողովուրդը իր ներկայացուցչին դէպի Վիեննա և Բէրլին:

ԱՄԵՐԻԿԱ

Չիկագօ քաղաքը նորից շատ վնասվեցաւ մի մեծ հրդեհից, որ սեպտեմբերի 18-ին յայտնվեցաւ քաղաքի արեւմտեան մասումը, գիշերվայ ժամը 3-ին: Բաղդաւորապէս շուտով հանգցրին կրակը, թէև դարձեալ 64 տուն փայտից շինած բոլորովին այրեցան: Վնասը գնահատում են մինչև 300,000 դոլլար:—Տեխաս նահանգում յայտնվել է դեղին տենդ անունով հիւանդութիւնը, որ բաւական զօհեր է անում: Երդէն վեց հարիւր դէպք կար հաշված: Ամերիկացի բնիկների Մոդօկ ցեղի կալանաւորված պետերը՝ կապիտան Ջէկ, Սուխին, Բլէկ, Ջիմ և ուրիշները, պ. Գրանտ Նախագահի համաձայնութեամբ պիտի պատժվին որովհետև նրանք մասնակցել էին Կէմբի գեներալի և հաշտարար դեսպանի սպանութեան գործի մէջ: Մոդօկ ցեղի այդ գլխաւորների պատիժը սորագրեց Նախագահ՝ հոկտեմբերի 3-ին նրանց պիտի կախ անեն:

ՖՐԱՆՍԻԱ

Սեպտեմբերի 13-ին գերմանական զօրքը թողեց Ֆրանսիական հողը և գերմանական զօրքի մնացորդը թողեց Վէրդուն քաղաքը, որովհետև Ֆրանսիան վերջապէս վճարեց բոլոր իր պարտքը Գերմանիային, որ նա սահմանեց տալ պատերազմի մէջ յաղթվելուց յետոյ: Ինչ որ վերաբերում է Ֆրանսիայի ներքին դրութեան, նա քանի գնում է, մտնում է դարձեալ միապետութեան հաստատվելուն: Լեգիտիմիստական լրագիրները պահանջում են վճռողական քայլ քաղաքականութեան մէջ: „Univers“ լրագիրը պահանջում է որ միապետութիւնը հաստատվի և մինչև անգամ իր հին սահման, աստվածային իրաւունքով նա չէ թոյլ տալիս որ կարելութիւն անգամ լինէր վերանորոգել միապետական սկիզբը և սահմանափակել նրան որ և է սահմանադրութեամբ: Լրագիրը իր մի յօդվածի մէջ ասում է՝ ամենավտանգաւոր թշնամիները միապետութեան՝ արմատականները չեն, որք բոլորովին հերքում են միապետական սկիզբը, բայց ամենավնասակար թշնամիները միապետութեան նրանք են, որք կամենում են որ և է վերանորոգութիւն մտցնել այդ սզբի մէջ:—Նորերումս „Journal Officiel“ լրագիրը հրատարակեց նոր կանոնադրութիւն ուսումնարանների վրա: Նոր օրէնսդրութիւնը շատ խիստ է, մանաւանդ ինչ որ վերաբերում է ուսումնարանական գրքերին: Գրքերից շատերը, որք մինչև այժմ թոյլ էին տուած, պիտի նորից ենթարկվին ցէնզուրայի սաստիկ քննութեանը:—Ինչպէս յայտնում է ֆրանսիական „Le Pelerin“ (Ուխտաւոր) լրագիրը, ներկայ տարվայ ընթացքում գնա լինելու են Ֆրանսիայի զանազան կողմերում 25 զանազան ուխտագնացութիւններ....: Լրագիրը հրատարակում է այդ ուխտագնացութիւնների պրօգրամը:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թիֆլիսի հարուստ տների մինի մէջ մի կալատօզի աշակերտ բանելու ժամանակ վայր է ընկնում շինութեան երրորդ յարկից և վնասում է իր ոտքը: Քանի շաբաթից յետոյ հիւանդը առողջանալով կրկին դիմում է դէպի իր գործը: Տանուտէր աղան տեսնելով նորան, շատ է ուրախանում, իր առատաձեռնութիւնը գրգռվում է դէպի իր շինուածքից վնասուած տղան և ընծայում է նորան՝ մէկ շահի:

* * *

Այս օրերումս վախճանվեցաւ Փարիզում Նապօլէօն III-որդ կայսրի պալատական դերձակ պ. Գիւսօտուս: Հանգուցեալը կտակել է իր հոյակապ ամրոցը Մօնակօյի մէջ Նապօլէօնի որդուն:—Էդ էր պակաս՝ բօնապարտեան ցեղը պիտի այժմ հարստանայ դերձակների շնորհով....

* * *

„Голосъ“ լրագիրը պատմում է, որ ֆրանսիական Դօնվիլ քաղաքը եկաւ Պետերբուրգից նշանաւոր դերասանուհի, օրիորդ Բուսկա: Հիւրանոցում ճաշի ժամանակ ֆրանսիացիք մեծ համակրութեամբ էին վարվում օրիորդի հետ, կարծելով որ նա ռուս է (Ֆրանսիայում ռուսներին սիրում են): Բայց հենց որ իմացան թէ դերասանուհին ազգով գերմանացի է, իսկոյն ամենքը յետ քաշվեցան նորանից և ներկայ գտնվողներից էլ ոչ ոք չէր ուզում ոչ ծանօթանալ, ոչ խօսել օրիորդի հետ:

* * *

Եւրոպայի գլխաւոր քաղաքների բնակիչների թիւը հետեւեալ է՝ Լօնդօն ունի 3,350,000 բնակիչ, Փարիզ 1,795,000 Կ. Պօլիս 1,500,000 Բէրլին 907,000, Վիեննա 901,000, վերջապէս Ս. Պետերբուրգ ունի միայն 691,000 բնակիչ:

* * *

Ինչպէս հաղորդում է „Вѣстн. Европы“ ամսագիրը Ռուսաստանի 8 համալսարանների մէջ, որտեղ պէտք է լինէին 674 պրօֆէսօր, միայն 512 ամպիոնները բռնած են, ուրեմն պակաս են ընդհանուր թւից 162, ուրեմն մօտաւորապէս մի երրորդ մասը: Բայց մի և նոյն ժամանակ հին պրօֆէսօրները ամեն միջոցներ են գործ դնում որ արգելեն նոր ոյժերին մանելու:

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՓՕՍՏԸ. Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր, բացի կիրակի օրից: Երկուշաբթի. Քութայիս, Չէրնօմորի վիճակ, Սուխում, Երեւանի գաւառ: Երեքշաբթի. Բագու, Գանձակ, Դաղստանի նահանգ (թեթև փօստը): Չորեքշաբթի Քութայիս և Ալէքսանդրապօլ. Ուրբաթ Քութայիս, Երևան, Նուխի, Զաքաթալ, Ախալցխա: Շաբաթ, Բագու Գանձակ (ծանր փօստը):

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ գնում է ամեն օր՝ ճանապարհորդների գնացքը (մինչև Փօթի) առաւօտ 8 ժամին 18 րօպէ: Խառն գնացքը՝ (մինչև Սուրամ) երեկոյեան 8 ժամին, 17 րօպէ: Գալիս է՝ ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին, 49 րօպէ, խառն գնացքը 3 ժամին 13 րօպէ կէս օրից յետոյ:

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ եղթևեկ հիւանդների համար գտնվում է Ս. Նշան եկեղեցու մօտ Եագօր Գաբաջևի տանը և բաց է ամեն օր հիւանդների ընդունելութեան համար առաւօտեան 8 ժամից մինչև 10 ժամը:

Ա Ռ Ե Ւ Տ Ր Ա Կ Ա Ն

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
(Հոկտեմբերի 3-ին):

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ)	6 ռ.	14 կ.
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու. (հին սերմ)	4 „	20 „
„ Ամերիկեան սերմից	6 „	— —
ԲՈՒՐԴԸ Թուշի	6 „	20 „
„ Թարաքեամի	4 „	50 „
ՇԱՔԱՐԸ Ռուսի (Բրօդկու)	7 „	80 „
„ „ միւս տեսակը	7 „	65 „
„ զազրանիցու տրանզիտ.	5 „	60 „
մաքուր վճարած	8 „	70 „
ՇԱՔԱՐԱԻԱԶԸ Ռուսի	6 „	40 „
ՂԱՀՎԱ Լիվանի լաւը	15 „	50 „
„ Մօկօ, շատ լաւը	16 „	50 „
„ Մարտինիկոյի, ցածրը	13 „	50 „
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի առաջին տեսակը	1 „	— —
„ „ երկրորդ տեսակը	— —	90 „
ԱԼԻՒՐԸ Գեանջու հասարակ	1 „	20 „
„ Շորագեալու	1 „	— —
ԳԱՐԻՆ Երևանի	— —	50 „
ՊՂՊԵՂԸ	10 „	50 „
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ	7 „	50 „
ՄՈՄ	11 „	20 „

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

ՓՈԽԱՆԱԿ. բարաթ պօլ. . . վճա. . . 6—75
„ „ Թաւրիզում վճա. . . 4—90
ՄԱՐՍԷԼ և Փարիզ, 100 րուբլին աժէ. 347 ֆր.
ԼՕՆԴՕՆԻ վերա, (Օդէսայի կուրսը)
7 րուբլի 33 կոպէկը աժէ. . . . . 1 լիրա
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ բամբակի 50 քիլօ (3 փութ 2 գրվ.) Երևանու Ամերիկ. սերմի բամբակը ծախվում է . . . . . 85 ֆր.
„ առաջին տեսակ (հին սերմ) . . . . 60 ֆր.
ՄԱՐՍԷԼՈՒՄ Թուշի սպիտակ բուրդը ծախվում է . . . . 95 ֆր.
„ սեւ և մոխրագոյնը . . 70 ֆր.
„ զառան բուրդը աժէ . . 105 ֆր.
„ Թարաք. բուրդը աժէ . . 70 ֆր.
„ Ղարաբ. բուրդը աժէ . . 55 ֆր.
ԿՕՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍՈՑ խարջ Նուխվայ (Թելն մետաքսը)) շատ ընտիրը 150—160 րուբլի: Թոյլ:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
(Սեպտեմբերի 21-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ $32\frac{7}{16}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս):
ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ $343\frac{3}{4}$ սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ):
առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ —
երկրորդ 154
5% Բանկի տոմսակ „ 1 շրջանի $96\frac{3}{4}$
„ „ „ 2 շրջանի $96\frac{5}{8}$
„ „ „ 3 շրջանի —

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ն Ե Ր

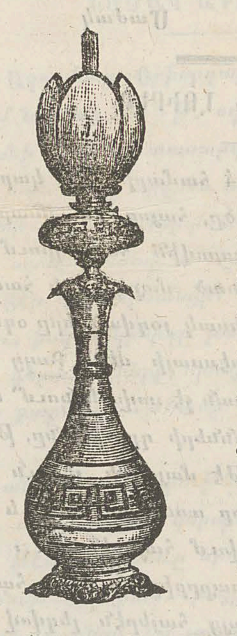

ДЕПО ЛАМПЪ

ЭФРЕМА ЦАТУРОВА

Իմ մշտական գնողների (մուշտարի) համար յարմար համարելով՝ ես բաց արի առանձին խանութ լամպերնի, Միխայիլովեան կամուրջի ծայրում, իշխան Վօրոնցովի արձանի հանդէպ: պ. Մկրտումովի տներում,—որտեղ գտնվում են մեծ քանակութեամբ լամպաներ, ինչպէս իմ այժմեան վաճառատնում (դէպօ) և ծախվում են. նոյն իսկ վաճառատնի արժան գնով, Խանութս պատասխանատու է լինում նոյնպէս և լամպաների ամրութեան և մաքրութեան համար:

Այս օրերումս ստանալով մեծ քանակութեամբ լամպաներ Եւրոպայի առաջին գործարանից և վերջին տեսակների ամենամաքուր և նոր շէնքով ամենարնտիր ջոկուածներ, ես ընտրեցի մեծ քանակութեամբ նոր բացած խանութի համար, լամպաներս գերազանցվում են իրեանց յարմարութիւնով և անվտանգ լինելովը հրդեհից, որոնք ունէին մինչև այժմուայ վառուող լամպաները, իսկ այժմ ստանալով առաջիններից կարող ենք պատասխանատու լինել նոցա ամեն մի անվայելութեան:

Լամպավաճառ Ե. Ծատուրեանց:

Համաձայն սաստիկ պահանջողութեան Բարձրագոյն Կառավարութեան 'ի մասին ամենաշուտ ժողովելոյ ապառիկ հարկերի, որ մնացած կան Թիֆլիզու հարկատու բնակչաց վերայ, սորանով յայտնուում է այն բնակչաց, որ եթէ նորանք իւրեանց վերայ մնացած մինչև 1874-ի հարկերն չեն տուն բերել մինչև եկող հոկտեմբերի 25-ն և խտակել իւրեանց վերայ մնացած հարկերն, կծախուին նորանց շարժական կայքն և կը կապուին եկամուտներն անշարժ կայքերի, համաձայն 651 յօդ„ V-դ հատորոյ 'ի մասին հարկահանութեան:

Մոսկուայում հրատարակուեցաւ „Փարոս“ բանասիրական խմբագրի Երկրորդ տետրը: Գինն է 60 կ. իսկ Առաջին տետրին հետ 1 ռ. ստանալ ցանկացողքն պարտ են դիմել առ Հրատարակիչն ի Մոսկուա, նամակաց հասցէն գրելով այսպէս. „Въ Москву, близъ Меньшиковой башни, Г-ну Зармайру Мсеріанцъ“.

ԱԴՎՕԿԱՏ

Վլադիմիր Վլադիմիրովիչ Մարգինկէվիչ տեղափոխվեցաւ Արմեանսկայա փողոց Նազարովի տանը, կլասիկական գիմնազիայից ոչ հեռու, և ընդունում է կլիէնտներին առաւօտները 8-ից մինչև 10 ժամ, իսկ երեկոները ամեն ժամանակ սկսած հինգ ժամից:

8 (10)

ԴՈՒՐՍ ԵԿԱՒ

Մամուլի տակից և ծախվում է, Պ. Վարդանեանցի և ընկ. գրատանը „Մայրենի լեզւի“ երկրորդ տարին փոխադ. Պ. Նիկողայոս Տէր-Գևորգեանի, յարմարեցրած դասախօսութեան նոր ձևին և որքան կարելի է, մօտեցրած հայ կեանքին, որով շատ օգտակար է անցնել մանուկների հետ, նորա առաջին տարին անցնելուց յետոյ: Գինն է 50 կոպ. ճանապարհի ծախքը առնողի վերայ է:

Докторъ Медицины, *И. Каспарьянцъ*, квартировавшій на Вельяминовской улицѣ въ домѣ Саатсазова, живетъ въ настоящее время въ *Сололакахъ*, на Ртищевской улицѣ, въ верхнемъ этажѣ дома, бывшаго *Арабъ—Оглы*. Пріемъ больныхъ, по внутреннимъ и венерическимъ или сифилитическимъ болѣзнямъ, отъ 10—12 часовъ утра ежедневно.—

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 3 Октябр 1873 г. Մէլիքովի և ընկ. տպարան Խմբագիր—Հրատարակող Գրիգոր Արծրունի